

Bibliyografya :

HANSGERD HELLENKEMPER-FRIEDRICH HILD, *Neue Forschungen in Kilikien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 186. Band, Veröffentlichung der Kommission für die Tabula Imperii Byzantini, Herausgeber: Herbert Hunger, Band 4, 21x30 cm., 144 s., 24 fig., 201 Abbildungen, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986.

Amanoslardan Manavgat (Melas) çayına kadar uzanan ve İlkçağda Anadolu'nun en geniş bölgelerinden biri olan Kilikya hakkındaki araştırmaların geçmişi yaklaşık 150 yıl öncesine dayanır. Çukurova'yı içine alarak, Limonlu (Lamas) çayına kadar uzanan doğudaki Ova Kilikya'nın (Cilicia Pedias) aksine, batudaki dağlık bölge Taşeli (Cilicia Tracheia veya Cilicia Aspera) henüz keşfedilmemiş yerleşme ve kalıntılara sahip gözükmemektedir. Bunun başlıca nedeni Ova Kilikya'nın aksine, Taşeli'nde, kıyıköyü dışında iç bölgelerdeki ulaşım ağının güçlükleridir. Üzerinde çok durulan Göksu (Kalykadnos)-Limonlu (Lamas) arasındaki bölgede bile, literatüre geçmemiş kalıntıların varlığı kendi gözlemlerimizin bir sonucudur. Bu bakımdan Taşeli hala dikkatli araştırmacılar için bir hazinedir. Ova Kilikya ise, araştırmaların yoğunluğu bakımından daha fazla şansa sahiptir: Antik yollar ve bu yollar üzerindeki büyük kentler (Pompeipolis, Tarsus, Anazarbus, Hieropolis-Kastabala vb.) bugün hala görülebilir kalıntılarıyla literatürde ötedenberi zikredilmişlerdir (Kilikya şehirleri ile ilgili yeni bibliyografya için bk. H. Hellenkemper, ANRW, II, 7.2, (1980) s. 1275 vd.).

Kilikya araştırmalarının desteklenmesinde Avusturya Bilimler Akademisi'nin (ÖAW), özel bir yeri vardır. Gerçekten de R. Heberdy-A. Wilhelm'in araştırmaları (Reisen in Kilikien, Aufgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Denkschr. ÖAW, Phil.-hist.Kl., 44, 1896) bu kurum tarafından desteklenen ilk önemli çalışmalarından biridir. Bunun gibi G.E. Bean ve T.B. Mitford'un Cilicia Tracheia'daki epigrafi araştırmaları (Journeys in Rough Cilicia 1962-1963, Denkschr. ÖAW, Phil.-hist. Kl., 85 1965 ve Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968, Erg. Bde. zu den TAM 3, Denkschr. ÖAW, phil.-hist. Kl. 102, 1970) yine Avusturya Bilimler Akademisinin desteğiyle yapılan önemli çalışmalar arasındadır.

Avusturya Bilimler Akademisinin Tabula Imperii Byzantini (TIB) Komisyonu tarafından yayınlanan elimizdeki bu yeni, çalışma Doğu Dağlık Kilikya ile Ova Kilikya'daki gezilerde elde edilen çoğu yeni arkeolojik ve tarihsel bulgular ve bunlar hakkındaki yorumları ihtiva etmektedir. Eserin tanıtımına geçmeden önce H.Hunger'in "Önsöz"de ifade ettiği bir konuyu (s. 7) burada okuyucuya aktarmakta yarar görüyorum: Türkiye'de son yıllardaki sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak artan turizm hareketi, beraberinde çeşitli sorunlar da getirmiştir. Özellikle konuyu kıyı yağmacılığı açısından ele alacak olursak, Kilikya'nın kıyı kesimindeki birçok eski yerleşme ve bunlarla ilgili kalıntıların ya yok olduğunu veya beton duvarlarla çevrildiğini üzümler görmektediriz. Buna bölgenin iç kesimlerinde denetimsizlikten ve bilinçsizlikten kaynaklanan kaçak kazılarla yapılan tahribi de eklersek, konunun boyutlarının gerçekten vahim, bölgede yapılacak yüzey araştırmalarının da ne kadar önemli olduğu açıkça ortaya çıkar. İşte elimizdeki bu eserde geçmiş araştırmalarda tespit edilen kalıntıların bugünkü durumu hakkında da fikir sahibi olma olanağını elde etmiş olmamız, çalışmanın övülecek yanındır. Yazarlar önce özellikle ÖAW tarafından desteklenen

Kilikya araştırmalarının geçmişi üzerinde durarak (s. 23-26), okuyucuya bu konuda hatırlatmalar yapmaktadırlar. II. Bölümde (s. 27-54) Taşucu körfezindeki yerleşmelerin bazılarını ve Silifke'nin kuzeyindeki Karabcll'y ele almışlardır. Bu bölümde öncelikle kıyı kentleri için eski kaynaklarda verilen adlar ve benzeri bilgiler karşılaştırılarak, Stadiasmos'a yeni bir yorum getirilmek istenmiş ve hazırlanan Tabloda (s. 31) Stadiasmos'dan 1521 tarihli Piri Reis haritasına kadar Taşucu körfezindeki kıyı kentlerinin adları verilmiştir. Buna paralel olarak anlatımı yapılan merkezlerden ilki bugünkü Hacıışaklı kasabasının doğusunda yer alan Ovacık burnu (Zephyrion) ve Ovacık yarımadası zerindeki Aphrodisias'dır. Burada kentin konumu üzerinde duran Yazarlar, erken Bizans dönemine tarihlenen ve kısa bir süre önce L. Budde tarafından yayınlanan St. Pantaleon kilisesini (L. Budde, St. Pantaleon von Aphrodisias in Kilikien, 1987) tanıtırlar. Grek dönemine ait Aphrodisias'ın Roma dönemi hakkındaki dokümanlarının azlığı üzerinde duran Yazarlar daha sonra Dana Adası/Pityussa'ya geçerler. Dana Adası kıyısındaki kalıntılar üzerinde kısaca duran Yazarlar, bundan sonra daha önce yerinde araştırılmamış Güvercin Adası zerindeki kalıntılar hakkında bilgi verirler. Palaia/Tahta Limanında yaptıkları gözlemlerde Bean-Mitford'un 1964-1968 araştırmalarında tespit ettikleri yapı kalıntılarının günümüzde yokolduğunu ve hatta bu kalıntılara ait yapı taşlarının su kanalı inşaasında kullanıldığını ifade etmeleri (s. 34 ve altnot 43) yukarıda ifade ettiğimiz ve çok kısa bir zamanda gerçekleşen kıyı tahribinin kk bir rneği olması bakımından önemlidir. Ortaçağ'a ait Tokmar Kalesi ile Boğsak Adası (Nesulion/Portus Pini) ve Ak Liman/Ağa Limanı'ndaki gezilerini sürdüren Yazarlar, buralardaki Bizans ve Ortaçağ yapılarını detaylı bir Őekilde anlatırlar. Ayakta kalmış yapılarıyla dikkat çekici olan ve V. Langlois tarafından Holmoi olarak identife edilen Manastır mevkii eski seyahatlerin ifadelerine ve haritalara dayanılarak Mylai olarak adlandırılır. Yazarlar tarafından 100 kadar olduğu tahmin edilen ve bir kısmının ikinci katuna ait duvarlarının dahi sağlam olduğu bu kalıntıların günümüzde bu Őekilde, fazla bir yıkıma uğramadan ulaşmasının nedenini, rneğin Elaiussa-Sebaste mezar anıtlarında da olduğu gibi, göçerler tarafından çok yakın zamanlara kadar kullanılmış olduğuna bağlamak gerekir. Yazarlar bu evlerin bazılarının planlarını da metne eklemişlerdir (Fig.1). R. Heberdy-A. Wilhelm'in Ağa Limanı kuzeyinde olduğunu ifade ettikleri Holmoi'nin ise, bugünkü Taşucu'nda olduğu görüşünü destekleyen Yazarlar, buradan devamla Zephyrion (İncekum Burnu), Sichinum (Skn) ve Karabcll ile bu bölümü tamamlarlar.

Yazarlar III. Bölümü Dağlık Kilikya'daki bugüne kadar yapılmış araştırmaların odak noktasını oluşturan Olba (Ura) bölgesine ayırırlar. Gezilerinde Paslı harebeleri, TrkmenuŐaęı'ndaki Mezgit Kale diye anılan mezar anıtı, Barakık Kalesi ve bunun planı (fig.4), günden güne yıkılan Gkbur ve planı (fig.5) tanıtılmış ve Olba yakınındaki bir Manastır'ın ayrıntılı anlatımı yapılmıştır. Mezgit Kale olarak bilinen mezar anıtının palmiye yapraklı sütün başlıkları bu bölgede bugüne kadar bilinen tek örnektir.

IV. Bölümde Dağlık Kilikya'nın doğusunun en önemli Őehirlerinden biri olan ve bugün çoğu sağlam mezar anıtlarıyla tanınan Elaiussa'da bugüne kadar bilinmeyen Bazilika A ve B'yi tespit eden Yazarlar, duvarları opus reticulatum tekniği ile yapılmış Hamam üzerinde dururlar. Kentin surları dışında kalan Bazilika ve Wirtschaftshof'u tanıtan Yazarlar, İmirzeli (veya Emirzeli) yolundan Kızılbağ ve aturen'e ulaşırlar. Burada bir konuyu tekrar dile getirmek isteriz: bundan 20-30 yıl öncesine kadar özellikle bu bölgede, kıyı ile i kesimleri bağlayan taş döşenmiş antik yollar ne yazık ki yeni yolların açılması esnasında tahrip edilmişlerdir. Bizim 1989 yılında aturen'e yaptığımız bir gezi sırasında Kızılbağ-İmirzeli yolunun genişletilmesi çalışmalarına yönelik olarak, Kızılbağ-turen arasındaki antik yolun bir kısmında dinamit yuvalarının açıldığını görmüştük. Neyse ki, uzun yazışma-

lardan sonra, bu yolun yapımı engellenebilmiştir. Yazarlar Kızılbaş-Çatiören'deki tapınak, kuleler ve bir evden sonra, sağlam bir biçimde ayakta duran erken Bizans kilisesini tanıtır. Biz burada Çatiören Hermes tapınağının duvar örgüsünü oluşturan polygonal teknik yüzünden, kitabın daha önceki bölümlerinde fazla açık olmayan bir biçimde ele alınan bu tekniğin Kilikya bölgesinde kullanıldığı devir ile ilgili görüşlerimizi ortaya koymak istiyoruz. Herşeyden önce bu teknik yazarlar tarafından iki alt tipe ayrılmışlardır: 1-Bosajlı köşeli polygonal (Polygonalquader mit Bossen), 2-Polygonal duvar örgülü (Polygonalmauerwerk (s. 56). Bunlardan ilki geç Hellenistik çağa, ikincisi ise, Roma İmparatorluk dönemine tarihlenmektedir. Öte yandan kitapta detaylı olarak ele alınmayan Aphrodisias'daki surların (s. 29) haklı olarak Grek dönemi kentine ait olduğu ifade edilmiş, ancak tarihlendirme konusuna girilmemiştir. L. Budde (op. cit.15 vd.) yer yer kyklopean görünümündeki bu surları Mykenai surları ile karşılaştırarak, bunların 12 veya 11. yüzyıllara ait olduğunu söylerse de, bunların yukarıda Yazarlar tarafından biraz muğlak olarak Grek dönemine vermelerini biz de destekliyoruz ve bunların özellikle Ura bölgesinde yoğun olan Hellenistik devir sur (örnek: Sivrikale: J.T.Bent, JHS 12 (1891), 222 ve Plan: 224; L. Zoroğlu, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1988, 394 ve Res. 3), Kule (Abb. 88) ve diğer sivil ve dini mimari örnekleri ile karşılaştırılabileceğine inanıyoruz. Bu örgünün bosajlı veya bosajsız yapılmasının, Yazarların görüşlerinin aksine (s. 56), tarihlendirme yardımcı olacağı kuşkuludur. Çünkü, Çatiören'deki Hermes tapınağının polygonal örgülü duvarlarında özellikle, pronaos, kuzeydoğuya bakan uzun duvar ve batı duvarının köşelere yakın yerleri bosajsız olarak bırakılmışlardır. Ayrıca kenarları düzgün kesilen veya tam tersi, düzgün olmayan polygonal örgü yanında, özellikle köşelerde ve anta uçlarına gelen kısımlarda dörtköşe kesme taşların kullanılması da bu teknik için geçerlidir. Bu tekniğin Hellenistik çağ öncesinde kullanılmış olduğunu gösteren örnekler bu güne kadar Kilikya bölgesinde rastlanmamıştır. Bize göre bunlar Kilikya'nın bağımsız kaldığı Hellenistik dönemde, başka bir deyişle Teukros'lar döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak bilindiği gibi, polygonal teknik Hellenistik dönemde yalnızca Kilikya bölgesinde değil, diğer bölgelerde de görülen bir örgü tekniğidir. Çatiören'in bulunduğu tepenin eteklerinde kısmen ayakta kalmış evler dışında Yazarların ele aldığı ve planını verdikleri ev (s.76, fig. 10, Abb. 93) yanlışlıkla vadideki (Talgrund) evlerle karıştırılmıştır. Bu ev tipi de - yapının birinci katını taşıyan kemeri olması özelliği ile-Lamas'ın batısından Kelenderis'in kuzeyine kadar (Örnek; Kalebeleni) yaygın bir plandır ve Yazarların da ifade ettiği gibi Roma devrine aittirler. Eğer Fig. 10'da verilen plan ile Abb. 93'de verilen resim aynı yapıya ait iseler, planda kesilmiş olan doğu duvarının -Abb. 93'de görüldüğü gibi-uzatılması gerekirdi. Ayrıca bu evin bulunduğu tepenin kuzeyinde ve güneyinde iki kule bulunmaktadır ki, bunlardan kuzeydeki kule Yazarlar tarafından geç Hellenistik ev olarak yorumlanmıştır (Abb. 92).

Yazarlar V. Bölümden (s. 87-99) itibaren Limonlu (Lamas) çayının doğusundaki Ova Kilikya'nın (Cilicia Pedias) batı ucundaki dağlık kesimde gezilerini sürdürürler. Burada önce literatürde fazla tanınmayan Kemer ve Dede yaylaları ile Çet Tepe ve Yapısızgüzel'deki Roma ve Bizans dönemi yapılarını tanıtır (s. 87-92). Daha sonra Tarsus'daki özellikle Ortaçağ yapılarını tanıtan Yazarlar, Tarsus ile Gülek arasındaki Sağlıklı, Çukur Çömelek ile Kilikya-Lykaonia bağlantısını oluşturan yerleşmelerdeki Bizans, Ortaçağ kalıntılarını Adana Müzesi uzmanlarının (Sağlıklı hariç) verdikleri bilgiler ve onlar tarafından çekilmiş resimler çerçevesinde tanıtır. Bunlar gibi, Kilikya-Kapadokya arasındaki Ergenusağ'ndaki erken Hristiyanlık kilisesi, Baka/Feke'deki 5. yüzyılın ilk yarısın da tarihlenen mozaik ve Cıvıklı'daki erken Bizans kilisesi Yazarların müze uzmanlarından edindikleri bilgi ve resimlerle kitaba aldıkları konulardır. Belki de bu yüzdendir ki, kitabın sonuna eklenen haritalar içinde bu bölüme ait yerleşim yerlerini gösterir bir harita eklenmemiştir.

VI. Bölümde (s. 101-115) İskenderun körfezine yakın kıyıda yerleşmeler üzerinde duran Yazarlar, Muttalip höyük yakınlarındaki Roma devri Karanlık kapıyı (Amanikai Pylai), yeri tam olarak belirlenemeyen ve kendilerinin Gözen haraberleri olarak identife ettikleri Epiphaneia'yı, tanırlar. 14. ve 15. yüzyıllarda İskenderun körfezinde en önemli liman olan Payas üzerinde geniş bir biçimde duran Yazarlar, Sariseki kalesi ve İskenderun (Alexandrea kat'Isson) ile bu bölümü tamamlarlar.

Yazarlar VII. Bölümde (s. 117-122) bu kez batı Kilikya'da Gazipaşa yöresinde yaptıkları kısa gezide tespit ettikleri kalıntıları tanırlar. Bu çerçevede içinde önce Karakilise Alanı'ndaki kendilerinin bir Osmanlı derebeyine ait olduğunu savundukları yapıyı, daha sonra da Kızılaliler'deki erken Bizans dönemine ait küçük bir kiliseyi tanırlar. Son olarak, Iotape'nin güney doğusundaki Halil Limanı'ndaki bugüne kadar detaylı bir biçimde ele alınmayan erken Bizans Kilisesinin planını değerlendirirler.

Kitabın son bölümü Su Yolları'na ayrılmıştır (s. 123-129). Burada Yazarlar Lamas'dan Elaiussa-Sebaste ve Korykos'a ulaşan su yollarını çevresiyle birlikte ve ayrıntılı bir biçimde ele alırlar, daha sonra Misis (Mopsuestia), Muttalip Höyük (Catavolo), Epiphaneia ve Anazarbos'da bulunan diğer su yolu kalıntılarını tanırlar. Su kaynaklarından antik kente kadar uzun bir yol kateden ve günümüze kısmen ulaşan bu su kemerlerinin kitaba eklenmesi Yazarların övülecek çalışmaları arasında sayılmalıdır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yazarlar metnin sonuna (bir bölüm eksik olsa da) ekledikleri haritalarla okuyucuya gezilen yerlerin tespitinde yardımcı olmuşlardır. Burada 132. sayfadaki (fig.23) haritada yapılan bir kaç küçük lokasyon hatasını belirtmek isteriz: Olba-Kızılgeçit arasında gösterilen Yeğenli'nin Olba-Cambazlı arasındaki hatta konması gerekirdi. Ayrıca bugün 3 km. kadar olan Seydili-Kızılgeçit arasındaki mesafe haritada fazla olmuştur. Yazarlar'ın 16-21 sayfalar arasındaki verdikleri kaynaklar okuyucuya bölge hakkındaki çalışmaların kapsamı hakkında yardımcı olmaktadır. Burada bazı kısaltmaların açıklanmamış olmasını (örnek: BSII(?) veya ANRW=Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt) gözden kaçmış olarak yorumluyoruz.

Kilikya'daki yüzey araştırmalarının yavaşladığı son yıllarda H.Hellenkemper ve F. Hild gibi, uzmanlıkları daha çok Bizans arkeolojisinde yoğunlaşmış olan araştırmacılar tarafından bölgenin yeniden ele alınması, bir yandan bu konu ile ilgilenenlere yeni bilgilerin de aktarılmasıyla yardımcı olmuş, diğer yandan da - yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, - günden güne tahribedilen ayakta kalmış yapıların plan, resim, kitabe gibi vasıtalarla tanıtılması ile, elimizdeki bu güzel çalışma bir arşiv materyali niteliği kazanmıştır.

LEVENT ZOROĞLU